

Teisingumo vykdymo iššūkiai Lenkijos Respublikoje: teismo nepriklausomumo principo įgyvendinimo problemos

Ryszard Balicki

<https://orcid.org/0000-0002-9192-908X>
Vroclavo universiteto Teisės, administracijos ir ekonomikos fakulteto
Konstitucinės teisės katedros docentas, daktaras
Uniwersytecka g. 22/26, namas A, Wrocław, Lenkija
El. paštas: ryszard.balicki@uwr.edu.pl

Agnė Juškevičiūtė-Vilienė

<https://orcid.org/0000-0002-0295-054X>
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros asistentė, daktarė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva
Tel.: (+370 5) 236 6175
El. paštas: agne.juskeviciute-vilienne@tf.vu.lt

2015 m. Lenkijoje į valdžią atėjusios dešinėsios populistinės partijos „Teisė ir teisingumas“ siekis buvo ne tik įgyvendinti savo konservatyvias ir krikščioniškas idėjas, pasitelkiant vykdomosios ir įstatymų leidžiamosios valdžios galias, bet ir daryti poveikį teisingumui vykdyti. Straipsnyje pateikiama šios valdančiosios partijos iniciatyva priimtų ar pakeistų teisės aktų analizė, kuri atskleidžia, kaip sistemingai, nepaisant konstitucinio valdžių padalijimo principo, buvo uzurpuota teisminė valdžia, pažeidžiamas teismo nepriklausomumo principas.

Pagrindiniai žodžiai: valdžių padalijimo principas, teisėjo ir teismų nepriklausomumas, Konstitucinis Tribunalas.

Justice in the Republic of Poland: Problems in Implementing the Principle of Independence of the Judiciary

The right-wing populist Law and Justice party, which came to power in 2015 in Poland, sought not only to implement its conservative and Christian ideas through the executive and the legislative powers, but also to influence the justice. This article presents an analysis of legal acts adopted or amended on the initiative of this ruling party, which shows how the judicial power has been systematically usurped by this political party, in spite of the constitutional principle of the separation of powers, and states that the principle of judicial independence has been violated.

Keywords: separation of powers, independence of judges and the judiciary, Constitutional Tribunal.

Received: 09/11/2020. Accepted: 22/12/2020

Copyright © 2021 Ryszard Balicki, Agnė Juškevičiūtė-Vilienė. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Vadovaujantis tarptautine žmogaus teisių teise, teisė į teisingumą įpareigoja valstybes garantuoti kiekvieno asmens teisę kreiptis į teismą siekiant apginti savo pažeistas teises. Teisė į teisingumą apima daugybę pagrindinių žmogaus teisių, kaip antai EŽTK ir ES pagrindinių teisių chartijoje įtvirtintą teisę į teisingą bylos nagrinėjimą, teisę į veiksmingą teisinę gynybos priemonę, teisę į nepriklausomą ir nešališką teismą. Teisė į teisingumą yra tiesiogiai įtvirtinta ir daugelio ES valstybių narių konstitucijose. Pavyzdžiui, anot konstitucinės doktrinos, vienas iš svarbiausių teisingumo vykdymo principų yra teisėjo ir teismų nepriklausomumas. Teisėjo ir teismų nepriklausomumas – vienas iš esminių demokratinės teisinės valstybės principų. Tokioje valstybėje socialinis teisminės valdžios vaidmuo yra toks, kad teismai, vykdydami teisingumą, privalo užtikrinti Konstitucijoje, įstatymuose ir kituose teisės aktuose nustatytos teisės įgyvendinimą, garantuoti teisės viršenybę, apsaugoti žmogaus teises ir laisves (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas). Taigi, demokratinė santvarka gali tinkamai veikti tik tada, kai yra saugomas teisėjų nepriklausomumas. Tačiau nuo 2015 m. Lenkijos Respublikoje vykstantys politiniai įvykiai paskatino konstitucinės teisės krizės kilimą šalyje ir kelia didelę grėsmę teismų nepriklausomumui, nes pažeidžia pamatinį valdžių padalijimo principą. Situacijos rimtumą įrodo Europos Komisijos inicijuoti jau keturi procesai prieš Lenkijos valstybę nuo to laiko, kai Lenkijos konservatorių vyriausybė ėmė siekti naujų priemonių teisėjų darbui ir karjerai kontroliuoti. Įtampą įrodo atvejais, kai vienos ES valstybės narės teismas atsisakė išduoti Lenkijai nusikaltimą padariusį įtariamą asmenį, kaip priežastį nurodęs nuogaštavimą, kad dėl vykdomų politinių teismų reformų Lenkijoje jis gali nesulaukti teisingo teismo.

Minėti įvykiai paskatino iškelti konkretų šio tyrimo klausimą, t. y. kokių esminių grėsmių kilo teisingumui vykdyti Lenkijoje po 2015 m., kai į valdžią atėjo populistinė partija „Teisė ir teisingumas“ (lenk. *Prawo i Sprawiedliwość*) (toliau ir – PiS)? Atsižvelgiant į tai, šio *straipsnio tikslas* – pateikti paskutinių penkerių metų Lenkijos valdančiosios partijos iniciatyva priimtų sprendimų, turėjusių neigiamą įtaką teisingumui vykdyti, ypač teismo nepriklausomumo principui įgyvendinti, analizę. Nurodytam tikslui pasiekti keliami tokie *tyrimo uždaviniai*: 1) pasitelkiant teorinius tyrimo metodus bei atsižvelgiant į teisės ir istorijos mokslo doktriną trumpai pristatyti Lenkijos demokratinės valstybės ištakas; 2) analizuojant 1997 m. Lenkijos Respublikos Konstitucijos tekstą ir jį aiškinančią konstitucinę jurisprudenciją atskleisti teisėjo ir teismų nepriklausomumo imperatyvo pagrindus; 3) vadovaujantis pasirinktų nuo 2015 m. valdančiosios partijos iniciatyva priimtų ar pakeistų teisės aktų analize, atskleisti teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo pažeidimus Lenkijos Respublikoje. *Tyrimo objektas* – nuo 2015 m. partijos „Teisė ir teisingumas“ iniciatyva priimti ar pakeisti teisės aktai, lėmę teisėjo ir teismų nepriklausomumo imperatyvo pažeidimą.

Galima pažymėti, kad mokslininkų, nagrinėjančių teisėjo ir teismų nepriklausomumo tematiką Lietuvoje, yra nemažai, pavyzdžiui, A. Abramavičius, V. Nekrošius, R. Ragulskytė-Markovienė, V. Sinkvičius, V. Valančius ir kt. Tačiau jų tyrimai dažniausiai apsiriboja nacionaliniu lygmeniu, o detalios analizės, atskleidžiančios šių dienų Lenkijos Respublikos teisingumo konstitucinę krizę, lietuvių kalba pasigendama. Todėl nagrinėjamos temos aktualumą lemia šios priežastys: pirma, santykinai nedidelis Lietuvos doktrinos dėmesys Lenkijos Respublikos teisingumo konstitucinei krizei; antra, pastarojo meto Lietuvos Respublikos teisėjų ir teisės mokslininkų viešos diskusijos teismų nepriklausomumo tematika (Teise.pro. Teisėjų nepriklausomumas Lietuvoje..., 2020; Teismai.lt. R. Norkus apie įvykius Lenkijoje..., 2017). Paminėtina, kad Lenkijos Respublikoje paskutiniu metu nemažai mokslininkų tiria analizuojamą tematiką, pavyzdžiui, K. Skotnicki, M. Zielinski, P. Tuleja, J. Zalesny, A. Rakowska-Trela, M. Dąbrowski. Tyrėjai dažnai analizuoja Konstitucinio Tribunolo veiklos krizę (P. Tuleja,

K. Skotnicki, M. Zielinski, W. Sadurski), teisingumo ministro įtaką teisingumui vykdyti (J. Zalesny), teisėjų nepriklausomybę nuo politinių veiksmų (J. Szymanek), probleminius Nacionalinės teismų tarybos sudarymo klausimus (A. Rakowska-Trela).

Darbe naudojant lingvistinį, istorinį, loginį ir sisteminę analizės metodus buvo analizuojami Lenkijos Respublikos teisės aktai, atskleidžiantys valdančiosios partijos norą apriboti teismų nepriklausomumą, taip pat šiuos aktus aiškinanti Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo jurisprudencija bei kritiką žerianti teisės mokslininkų doktrina.

1. Lenkijos demokratijos ištakos

Istorinė Lenkijos patirtis byloja, kad šios valstybės demokratinės santvarkos kūrimas nebuvo lengvas. Po daug žadančio Abiejų Tautų Respublikos etapo (1569–1795 m.) sukurtam šiuo laikotarpiu demokratijos modeliui prasidėjo tamsusis istorijos laikotarpis, kai visą jungtinės Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybės teritoriją pasidalijo kaimyninės Austrijos, Prūsijos ir Rusijos imperijos. Lenkija, kaip ir Lietuva, tik 1918 m. atkūrė savo nepriklausomybę, tapo respublika ir pradėjo kurti savo demokratinį identitetą (Balicki, 2018, p. 15). 1921 m. buvo priimta demokratines idėjas puoselėjanti Konstitucija (Constitution of the Republic of Poland, 1921). Naujai Konstitucijai didelę įtaką turėjo 1875 m. Prancūzijos Konstitucija, kurioje įtvirtintas valdžių padalijimo principas ir demokratiniai valdymo pagrindai. Tačiau besiformuojanti demokratija nesusėjo įsitvirtinti Lenkijoje, nes 1926 m. gegužę įvyko karinis perversmas ir šalies valdžią perėmė karinio autoritarinio režimo šalininkai (Rothschild, 1962, p. 241). Tokiu būdu baigėsi bandymas sukurti parlamentinę demokratiją tarpukario Lenkijoje¹.

Po Antrojo pasaulinio karo taip pat nebuvo sąlygų sukurti demokratinę valstybę, nes Lenkija tapo komunistinio bloko dalimi, kurią kontroliavo TSRS ir taikė nedemokratinį valdymo modelį. Valstybės valdymo pagrindai atitiko tipinį totalitarinį režimą, vyravo vieningos valstybės valdžios doktrina, nuo kurios neatitolo ir teisminės valdžios pozicija. Teismai buvo ne tik organizaciniu požiūriu pavaldūs teisingumo ministro atstovaujamaai vykdomajai valdžiai, bet ir visiškai priklausomi nuo tuometinės komunistų partijos vykdomos politikos (Zoll, 2005). Paminėtina, kad vieningos valstybės valdžios doktrinoje teisėjai buvo vertinami kaip valstybės tarnautojai, kurie yra priklausomi nuo vykdomosios valdžios ir tarnauja šiai valdžiai (Sledzinska-Simon, 2018, 1841). Valstybės interesų apsauga, *inter alia*, autoritarinę ar totalitarinę valdžią įgyvendinančios interesų grupės apsauga, buvo svarbesnė nei individo teisių apsauga. Tokia vertybių hierarchija buvo aiškiai nustatyta 1985 m. Bendrosios kompetencijos teismų sistemą reglamentuojančiame įstatyme (lenk. *Prawo o ustroju sądów powszechnych*). Vadovaudamiesi šio įstatymo nuostatomis teismai pirmiausiai privalėjo apsaugoti politinę sistemą ir socialinės ekonomikos interesus ir tik vėliau apginti „piliečių asmenines ir turtines teises bei interesus“ (lenk. *osobistych i majątkowych praw i interesów obywateli*), tačiau tik tuos, kuriuos „garantavo liaudies teisinė sistema“ (lenk. *zagwarantowane przez ludowy porządek prawny*) (Prawo o ustroju sądów powszechnych 1985).

Totalitarinėje valstybėje teisėjai turėjo ne tik visiškai pritari valdančiosios klasės ideologijai, bet ir aiškinti bei interpretuoti teisę vadovaudamiesi šia ideologija. Todėl negalima buvo kalbėti apie faktinį teismų nepriklausomumą Lenkijoje, o formalus teismų nepriklausomumas atsispindėjo tik viešose politikų kalbose, kuriose teismai buvo raginami veikti vadovaudamiesi tik teise, laikydamiesi partijos nustatytų gairių bei vyriausybės vykdomos politikos (Rzeplinski, 1989, p. 9). Tokią išvadą patvirtina ir

¹ Paminėtina, kad tarpukariu panašių istorinių įvykių buvo ir kitose Europos valstybėse, pvz., Lietuvoje.

tuometinio Lenkijos teisingumo ministro pavaduotojo Tadeušo Reko 1951 m. pasakyta oficiali kalba: „Teisėjas neturi ir negali turėti abstrakčios nepriklausomybės <...>. Lenkijos Liaudies Respublikos teismai – valstybės valdžios institucijos, priespaudos aparato sudedamoji dalis prieš klasės priešą. Teismai yra proletariato diktatūros organas, o šio organo užduotis yra visiškas bendrininkavimas su visomis kitomis institucijomis įgyvendinant šią diktatūrą <...>. Teismų nepriklausomumo principas reiškia, kad teisėjai privalo laikytis įstatymų, Partijos gairių ir Vyriausybės politikos“ (Zoll, 2020).

1989 metais Lenkija pradėjo oficialų pasitraukimą iš socializmo santvarkos. Po Apskritojo stalo derybų² buvo nuspręsta į aukščiausias valstybės institucijas įtraukti opoziciją, kuri iki tol buvo nelegali esant totalitariniam valdymo režimui (Ash, 2009). Opozicijos kandidatams buvo leista dalyvauti rinkimuose. Rinkimus laimėjo komunistų partiją kritikavusios jėgos, vadovaujamos L. Valensos.

Prasidėjęs demokratinų pagrindų kūrimas Lenkijoje nebuvo lengvas, ypač atsižvelgiant į tai, kad istorinė demokratijos kūrimo patirtis buvo nedidelė. Pagrindinis tikslas buvo sukurti valstybėje demokratinę santvarką vadovaujantis liberalių demokratinų valstybių patirtimi. Atsižvelgiant į tai, konstitucinėse teisės normose atsirado nuostata, reglamentuojanti, kad Lenkija yra „demokratinė teisinė valstybė, įgyvendinanti socialinio teisingumo principus“ (Ustawa o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, 1989). Tai buvo aiški nuoroda į Vokietijos *Rechtsstaat* idėją, t. y. *lex fundamentalis* garantuoja, kad valstybėje užtikrinamos asmens teisės ir laisvės, valdžių padalijimas, teisinės valstybės ir teismų nepriklausomumo principai (Wonicki, 2007, p. 21). Šie teisinės valstybės pagrindai Lenkijos Konstitucijoje buvo siejami su demokratijos ir teisingumo idėja (Wyrok Trybunalu Konstytucyjnego z 24 listopada 2010 r.). Tokiu būdu buvo siekiama sukurti liberalios demokratinės valstybės pagrindus.

Konstitucija yra tam tikro laikmečio dokumentas, kuris reglamentuoja valstybės teisinę padėtį šio teisės akto kūrimo laikotarpiu ir bando teisinėmis priemonėmis ištaisyti praeities klaidas. Tokios nuomonės buvo ir naujos 1997 m. Lenkijos Respublikos Konstitucijos kūrėjai. Jie, kaip ir kiti Vidurio ir Rytų Europos šalių konstitucionalistai, ieškojo būdų valstybėje sukurti konstitucinę santvarką visiškai atsiribojant nuo ankstesnio autoritarinio režimo bei suformuojant veikiantį demokratijos modelį pagal Vakarų Europos šalių pavyzdį. Dėtos pastangos davė vaisių ir 1997 m. buvo priimta Lenkijos Respublikos Konstitucija, kurioje įtvirtinti nauji valstybės valdžios sistemos pagrindai. Konstitucijos 10 straipsnyje nurodyta, kad Lenkijos Respublikos santvarka grindžiama įstatymų leidžiamosios valdžios, vykdomosios valdžios ir teisminės valdžios atskyrimu ir pusiausvyra (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, 1997). Taigi valstybės valdymo sistema vadovaujasi valdžių padalijimo principu, kuris užtikrina demokratinį valdymą šalyje. Mokslinėje literatūroje pabrėžiama, kad Konstitucijoje įtvirtintas valdžių padalijimo principas yra artimesnis Europoje dominuojančiam modeliui, t. y. „švelnesnis“ nei griežtasis variantas, įtvirtintas JAV Konstitucijoje (Skrzydło, 1995, 29).

Taigi 1997 m. Konstitucijoje buvo *expressis verbis* reglamentuotos demokratinę santvarką įtvirtinančios konstitucinės nuostatos. Tačiau Konstitucijos kūrėjai neatkreipė dėmesio, kad vien tik konstitucinis reglamentavimas nepakeis pačios valstybės pobūdžio. Demokratijos kūrimas yra sudėtingas procesas, kurio metu keičiamos ne tik konstitucinės nuostatos, bet ir faktiškai keičiama valdžios santvarka stiprinant ar steigiant naujas valdžios institucijas bei formuojant demokratinę ideologiją visuomenėje.

² Apskritojo stalo derybos – ypatingą reikšmę Lenkijos istorijoje turėjusios derybos, vykusios nuo 1989 m. vasario 6 d. iki balandžio 5 d. tarp Lenkijos Liaudies Respublikos valdžios atstovų, Solidarumo opozicijos ir bažnyčios atstovų (stebėtojo teisėmis dalyvavo Evangelikų liuteronų bažnyčia ir Katalikų bažnyčia). Po šių derybų Lenkijos Liaudies Respublikoje prasidėjo politinės permainos, tarp jų ir iš dalies laisvi Seimo rinkimai.

2. Teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas 1997 m. Lenkijos Respublikos Konstitucijoje

1997 m. Konstitucijoje įtvirtintas valdžių padalijimo principas sudarė konstitucines galimybes užtikrinti teisminės valdžios nepriklausomumą nuo kitų valdžių. Išskirtinį teisminės valdžios statusą atspindi Lenkijos Respublikos Konstitucijos 173 straipsnis, kuriame nurodyta: „Teismai ir tribunolai yra atsikira ir nuo kitų valdžių nepriklausoma valdžia“ (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, 1997). Verta pažymėti, kad toks konstitucinis reglamentavimas, pabrėžiantis teisminės valdžios nepriklausomumą, yra išimtinis, nes Konstitucija taip detalai nereglementuoja vykdomosios ir įstatymų leidžiamosios valdžios nepriklausomumo. Anot Konstitucinio Tribunolo, „būtina, kad teisingumo sistemą vykdytų tik teismai, o kitos valdžios institucijos neturėtų turėti galimybės kištis į šią veiklą ar joje dalyvauti. Tokia išvada darytina dėl ypatingo teisminės valdžios ir asmens teisių bei laisvių apsaugos santykio“ (Orzeczenie Trybunalu Konstytucyjnego z 21 listopada 1994 r.). Taigi, nors tarp įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios tam tikra kompetencijų sutaptis yra priimtina, santykiuose tarp šių valdžių ir teisminės valdžios jokios koreliacijos negali būti, o teisminės valdžios kompetencija negali būti apribota.

Teismo nepriklausomumo principas yra glaudžiai susijęs su teisėjų nepriklausomumo principu. Kalbant apie bendrosios kompetencijos teismų teisėjus, Lenkijos Respublikos Konstitucijos 178 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „teisėjai, vykdydami savo pareigas, yra nepriklausomi ir klauso tik Konstitucijos ir įstatymų“, o pagal Konstitucijos 195 straipsnio 1 dalį tokia pati garantija taikoma ir Konstitucinio Tribunolo teisėjams³ (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, 1997). Konstitucijoje teisėjo nepriklausomumo principo sąvoka nebuvo apibrėžta, tačiau šis konstitucinis imperatyvas turi jau tarpukario Lenkijos jurisprudencijoje suformuotas konstitucines tradicijas, kurias nuolat atnaujina Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo doktrina ir tarptautinės teisės jurisprudencija.

Paminėtina, kad Konstitucijos kūrėjai siekė įtvirtinti ypatingą ir unikalų (palyginti su kitomis profesinėmis valstybės tarnautojų grupėmis) teisėjų statusą ir jų autonomiją. Lenkijos konstitucinės teisės doktrinoje pabrėžiama, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumas turi apimti daugelį veiksnių, tokių kaip:

- nepriklausomumas nuo neteisminių institucijų;
- nepriklausomybė nuo valdžios ir kitų teisminių institucijų;
- teisėjų apolitiškumas ir nepriklausomybė nuo politinių veiksnių, ypač politinių partijų, įtakos;
- nešališkumas proceso dalyvių atžvilgiu;
- skaidri teisėjų skyrimo tvarka;
- teisėjų neatšaukiamumas;
- pakankamas biudžetas užduotims atlikti;
- drausminė atsakomybė;
- vidinė teisėjo nepriklausomybė (Czeszejko-Sochacki, 1997, 99–100).

Valdžios institucijoms darant įtaką nors vienam iš paminėtų veiksnių gali būti pažeistas ar apribotas teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas. Siekdami užbėgti šiai grėsmei už akių Konstitucijos kūrėjai nustatė atitinkamas apsaugos priemones. Viena iš pagrindinių priemonių yra Konstitucinis Tribunalas ir jo veikla. Ši institucija privalo saugoti Konstitucijoje įtvirtintus principus ir vertybes⁴, *inter alia*, teisėjo ir teismų nepriklausomumą. Atsižvelgiant į tai, kitoje straipsnio dalyje pateikiama trumpa analizė, kaip absoliučios valdžios siekianti valdančioji partija PiS visiškai „supančiojo“ Konstitucijos saugotoją – Konstitucinį Tribunalą.

³ Konstitucijos 195 str. 1 d. „Konstitucinio Tribunolo teisėjai, vykdydami savo pareigas, yra nepriklausomi ir klauso tik Konstitucijos“.

⁴ Plačiau apie Konstitucinio Tribunolo pareigas, nurodytas konstitucinėje jurisprudencijoje, – Garlicki, *et al.*, 2016, p. 659–690, 718–732.

3. Konstitucinės krizės preliudija: Konstitucinio Tribunolo puolimas

Per dvidešimt penkerius metus nuo 1989 m. vykusių perversmų Lenkijoje vyko efektyvus demokratiinių pagrindų formavimas, kuris neapsiėjo be tam tikrų nuopolių, tačiau 2015 m. įvyko visiškas demokratijos regresas Lenkijos valstybėje. 2015 m. gegužę Lenkijos prezidento rinkimus laimėjo Andrzejus Duda (lenk. *Andrzej Duda*), politinės partijos „Teisė ir teisingumas“ kandidatas, o 2015 m. spalį rinkimuose į Lenkijos Respublikos Seimą ir Senatą daugiausia balsų surinko taip pat PiS. Taigi Lenkijoje susiklostė tokia politinė situacija, kai įstatymų leidžiamoji ir vykdomoji valdžia atsidūrė vienos partijos rankose, o vyriausybė buvo suformuota be koalicinių susitarimų. Sukoncentravusi savo rankose dviejų valdžių kontrolę, valdančioji partija, siekdama turėti absoliučią valdžią, ėmėsi aktyvių veiksmų perimti teisingumo vykdymo kontrolę. Todėl neatsitiktinai Konstitucinis Tribunalas tapo pirmuoju valdančiosios partijos taikiniu. Šis teismas, 1997 m. Konstitucijos kūrėjų įvardytas „konstitucinės sistemos saugotoju“, buvo pripažintas keliantis ypatingą grėsmę valdžioje esančiai partijai.

Konstitucinio Tribunolo krizė prasidėjo tada, kai 2015 m. birželio 25 d. tuo metu valdančioji partija „Piliečių platforma“ (lenk. *Platforma Obywatelska Rzeczypospolitej Polskiej*) (toliau ir – PP), suvokdama, kad pralaimės 2015 m. rudenį vyksiančius parlamento rinkimus, tačiau norėdama išsaugoti savo įtaką Konstituciniam Tribunalui, pasiūlė Konstitucinio Tribunolo įstatymo naują redakciją (*Ustawa o Trybunale Konstytucyjnym 2015*). Vadovaujantis šia įstatymo redakcija (konkrečiau minėto įstatymo 19 str.) Tribunolo teisėjai, kurių įgaliojimai baigiasi po 2015 m. parlamento rinkimų, turėjo būti pakeisti dar iki rinkimų (tokiu būdu teisėjų kandidatūras galėjo pasirinkti PP)⁵. Pagal Lenkijos Respublikos Konstitucijos 194 straipsnio 1 dalį Konstitucinį Tribunalą sudaro 15 teisėjų, Seimo individualiai renkamų 9 metams. 2015 m. baigėsi penkių Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo teisėjų kadencija: trijų – lapkričio 6 d., dviejų – gruodžio 2 ir 8 d. PP iniciatyva 2015 m. birželio 25 d. priimtame Konstitucinio Tribunolo įstatyme buvo nustatyta, kad kandidatūros į Konstitucinio Tribunolo teisėjus, pakeisiančius tuos, kurių kadencija baigiasi 2015 m., turi būti pateiktos per 30 dienų nuo šio įstatymo įsigaliojimo. Vadovaujantis šia Konstitucinio Tribunolo įstatymo nuostata, 2011–2015 m. kadencijos Seimui (toliau ir – VII kadencijos Seimas) buvo pateikti kandidatai į visas penkias 2015 m. atsilaisvinsiančias Tribunalo teisėjų vietas. VII kadencijos Seimas išrinko 2015 m. spalio 8 d. penkis naujus Tribunalo teisėjus: tris – į vietas tų teisėjų, kurių kadencija baigėsi lapkričio 6 d., t. y. dar VII Seimo kadencijos metu, ir du – į vietas tų teisėjų, kurių kadencija baigėsi gruodžio 2 ir 8 d., t. y. jau pradėjus dirbti naujos, 2015–2019 m. kadencijos Seimui (toliau ir – VIII kadencijos Seimas). Paminėtina, kad prezidentas Andrzejus Duda nepriėmė šių penkių teisėjų priesaikos⁶. Išrinktas VIII kadencijos parlamentas nesutiko su naujo Konstitucinio Tribunolo įstatymo nuostatomis bei su tuo, kad VII kadencijos Seimas galėjo išrinkti du teisėjus, kuriuos turėjo išrinkti VIII kadencijos Seimas (Juškevičiūtė-Vilienė, 2017, p. 69). Toks išankstinis teisėjų paskyrimas atitiko 2015 m. birželio 25 d. priimtą Konstitucinio Tribunolo įstatymą, tačiau prieštaravo ankstesnei teisėjų skyrimo praktikai, pagal kurią Konstitucinio Tribunolo teisėjus visada skirdavo tos kadencijos Seimas, kurio kadencijos metu baigėsi konkretaus teisėjo kadencija. Atsižvelgdama į tai Seimo narių grupė 2015 m. lapkričio 17 d.

⁵ Anot K. Skotnickio, Piliečių platforma priėmė minėtą Konstitucinio Tribunolo įstatymą, nes tai turėjo užkardyti galimybes atvejui, jei dėl pavėluotų parlamento rinkimų nebūtų užpildytos Tribunalo teisėjų vietos (įvyktų pertrauka) (Skotnicki, 2020, 107).

⁶ Dėl šios priežasties po 2015 m. lapkričio 7 d. trys teisėjai negalėjo pradėti eiti savo pareigų, t. y. Konstitucinio Tribunolo narių skaičius neatitiko konstitucinio penkiolikos narių sudėties reikalavimo (Konstitucijos 194 str. 1 d.) (Skotnicki, 2020, 107). Toks prezidento atsisakymas priimti priesaiką buvo pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai (Wyroki Trybunału Konstytucyjnego z 3 grudnia 2015 r., K 34/15).

kreipėsi į Konstitucinį Tribunalą su prašymu ištirti, ar naujai priimto Konstitucinio Tribunalo įstatymo atitinkamos nuostatos, susijusios su Tribunalo teisėjų statusu, jų skyrimo tvarka, atitinka Konstituciją.

Nelaukdami Konstitucinio Tribunalo verdikto valdančiosios partijos PiS atstovai jau pirmojo VIII kadencijos parlamento posėdžio metu (t. y. 2015 m. lapkričio 19 d.) inicijavo Konstitucinio Tribunalo įstatymo pakeitimo priėmimą (Ustawa o zmianie ustawy o Trybunale 2015), jį prezidentas pasirašė tą pačią dieną⁷. Naujai priimti šio teisės akto pakeitimai smarkiai pakeitė Konstitucinio Tribunalo veiklą, pavyzdžiui, 1) nutraukė tuo metu einančių pareigas Konstitucinio Tribunalo pirmininko ir vicepirmininko kadencijas; 2) pakeitė Konstitucinio Tribunalo pirmininko ir vicepirmininko skyrimo tvarką bei nustatė jų kadencijų trukmę; 3) nustatė galimybę atšaukti VII kadencijos Seimo išrinktus Tribunalo teisėjus ir išrinkti penkis naujus teisėjus (Konstitucinio Tribunalo įstatymo pakeitimo įstatymo 1 str. 1–16 d.).

Priimti Konstitucinio Tribunalo įstatymo pakeitimai sukėlė daug sąmyšio teisininkų bendruomenėje, nes buvo teigiama, kad Konstitucija draudžia pakartotinius Konstitucinio Tribunalo teisėjų rinkimus bei einančių pareigas Tribunalo pirmininko ir vicepirmininko kadencijų trumpinimą. Šie pakeitimai kėlė didelę grėsmę Konstitucinio Tribunalo ir jo teisėjų nepriklausomumui. Opozicinė partija „Piliečių platforma“ apskundė šiuos įstatymo pakeitimus Konstituciniam Tribunalui⁸. Nepaisydama to, valdančioji dauguma pradėjo penkių Konstitucinio Tribunalo teisėjų perrinkimo procedūrą. Susidarė beprecedentė, Lenkijos teisei dar nežinoma situacija, kai paskirtų Konstitucinio Tribunalo teisėjų kadencija buvo nutraukta (Zieliński, 2017a, 7; Zieliński, 2017b, 16), o VIII kadencijos Seimas, nesulaukęs Konstitucinio Tribunalo sprendimo dėl teisėjų išrinkimo 2015 m. rudenį konstitucingumo, savavališkai išrinko penkis naujus Konstitucinio Tribunalo teisėjus⁹.

Po skuboto naujų Tribunalo teisėjų išrinkimo prezidentas Andrzejus Duda priėmė nedelsiant jų priesaiką (naktį iš 2015 m. gruodžio 2 d. į gruodžio 3 d.). „Ryte Prezidentūros rūmuose vykusioje naujų Konstitucinio Tribunalo teisėjų priesaikos ceremonijoje dalyvavo ministrai ir premjeras Jaroslavas Kačinskis. Deja, ceremonijoje nedalyvavo Konstitucinio Tribunalo pirmininkas prof. Andžejus Rzeplinskis, kuriam nepavyko prisiskambinti“ (Polityka, Kim są wybrani przez PiS sędziowie... 2020). Tačiau, kai visi nauji teisėjai ryte atvyko į Konstitucinį Tribunalą dirbti, Konstitucinio Tribunalo pirmininkas priėmė potvarkį, kad šie teisėjai negali dalyvauti priimant Tribunalo nutarimus, kol nebus išaiškintas jų paskyrimo teisėtumo klausimas. Tokiu būdu Konstituciniame Tribunale atsirado trys teisėjai, kurie negalėjo būti laikomi tinkamai išrinktais, kadangi jie buvo išrinkti į tas teisėjų vietas, kurios jau buvo teisėtai užimtos. Šią išvadą patvirtino 2015 m. gruodžio 3 d. priimtas Konstitucinio Tribunalo nutarimas, kuriame konstatuota, kad „išankstinis dviejų naujų Tribunalo teisėjų, kurie buvo paskirti vietoj tų teisėjų, kurių kadencija dar nebuvo pasibaigusi, o dar tik turėjo pasibaigti 2015 m. gruodžio 2–8 d., paskyrimo procedūra buvo pripažinta prieštaraujanti Konstitucijai <...> Tuo tarpu kitų trijų Konstitucinio Tribunalo teisėjų, kurie buvo paskirti vietoje teisėjų, kurių kadencija baigėsi 2015 m. lapkričio 6 d., skyrimas nekelia konstitucinių abejonių <...> Atsižvelgiant į tą nuostatą, kad

⁷ Paminėtina, kad PiS inicijavo net septynis Konstitucinio Tribunalo įstatymo pakeitimus. Kiekvienas šio įstatymo pakeitimas rodė, kad valdančioji partija siekia visiškai apriboti Konstitucinio Tribunalo veiksmų laisvę ir tokiu būdu pažeisti Tribunalo nepriklausomumą.

⁸ 2015 m. gruodžio 9 d. Konstitucinis Tribunalas paskelbė, kad teisės nuostatos, nustatančios pakartotinius Konstitucinio Tribunalo rinkimus bei Tribunalo pirmininko ir vicepirmininko kadencijos sutrumpinimą neatitinka Konstitucijos. Tribunalas, be kita ko, negaliojančiu paskelbė teisinį pagrindą, kuriuo remdamasis naujos kadencijos Seimas išrinko tris teisėjus į 2015 m. lapkričio 6 d. atsilaisvintą vietą, į kurias ankstesnės kadencijos Seimas jau buvo teisėtai paskyręs teisėjus (Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 9 grudnia 2015 r., K 35/15).

⁹ Tačiau verta pažymėti, kad Seimas išrinko teisėjus vadovaudamasis dar neįsigaliojusio teisės akto nuostatomis – įstatymo pakeitimai turėjo įsigalioti tik 2015 m. gruodžio 4 d.

teisėją į Tribunalą renka Seimas tos kadencijos, kurios metu pasibaigė prieš tai ėjusio pareigas teisėjo kadencija, minėtų teisėjų išrinkimas yra tinkamas ir juos prezidentas privalėjo skirti eiti Tribunalo teisėjo pareigas“ (Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 3 grudnia 2015 r., K 34/15)¹⁰.

Taigi darytina išvada, kad esant didelei valdžios koncentracijai vienos partijos rankose, vykdomoji valdžia bandė neteisėtai, pažeisdama *ius supremum* (Konstituciją), pakeisti Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunalo teismo sudėtį nepaisydama išpėjimų, kad tokie žingsniai prieštarauja konstitucinės demokratijos taisyklėms. Valdančiosios daugumos veiksmai prieš Konstitucinį Tribunalą lėmė šio teismo darbo chaosą, per daugelį metų sukurto autoriteto žlugimą, organizacinės struktūros suirimą (skiriant teisėjais asmenis, kurių paskyrimas buvo neteisėtas, keičiant Tribunalo vadovybę, darant įtaką Tribunalo materialiniam aprūpinimui). Konstitucinis Tribunalas nustojo veikti tokia teisine forma, kokia yra įtvirtinta 1997 m. Konstitucijoje, ir ilgainiui tapo politinės partijos „Teisė ir teisingumas“ marionete, legalizuojančia valdančiosios daugumos politinius veiksmus¹¹. Minėti Konstitucinio Tribunalo nepriklausomumą pažeidžiantys veiksmai turėjo įtakos ir kitai valdančiosios partijos veiklai, silpninančiai visų Lenkijos teismų ir teisėjų nepriklausomumą. Detaliau ji aptariama kitame šio straipsnio skyriuje.

4. Konstitucinės krizės tąša: išpuolis prieš nacionalinį teisingumą

Vėlesni valdančiosios partijos priimti sprendimai tik patvirtino norą dominuoti ir politiškai daryti įtaką teismams ir teisėjams. Pastaraisiais metais buvo priimti reikšmingi teismų sistemą reglamentuojančių teisės aktų pakeitimai, turintys įtakos teismų ir teisėjų nepriklausomumui. Minėtų teisės aktų atitiktis Konstitucijai ir imperatyvioms tarptautinėms bei Europos Sąjungos teisės normoms yra abejotina. Pateikiama trumpa per paskutinius penkerius metus pakeistų teisės aktų, darančių didelę įtaką teisingumui vykdyti Lenkijoje, analizė:

4.1. Baudžiamojo proceso kodekso ir Prokuratūros įstatymo pakeitimai

Pakeitus tam tikras Baudžiamojo proceso kodekso (toliau ir – BPK) nuostatas buvo sustiprinta prokuroro teisinė padėtis teismo procese, tačiau susilpnintas teisėjo vaidmuo (Ustawa o zmianie ustawy Kodeks postępowania karnego..., 2016). Pavyzdžiui, 1) buvo susiaurinta teismo kompetencija sprendžiant dėl visuomeninių organizacijų ir žiniasklaidos atstovų dalyvavimo teismo posėdyje bei dėl žiniasklaidos atstovų teisės fiksuoti teismo posėdį ir kitos teismo teisės, susijusios su viešo bylos nagrinėjimo principo įgyvendinimu (BPK 357, 360–361 str.); 2) išplėsta prokuroro kompetencija operatyvinėje veikloje; 3) tarnybos, norėdamos pasiklausyti asmens pokalbių, nebeturi teisėjui pateikti visų duomenų apie pasiklausomą asmenį, o pakanka, kad jos pateiktų tik asmens telefono numerį (BPK 168 str.).

Esant tokiai situacijai teisėjas negali veiksmingai kontroliuoti prokuroro ir tarnybų veiklos. Teisėjo kompetencija buvo susiaurinta tiek, kad teisėjas negali kvestionuoti ikiteisminio tyrimo institucijų veiksmų ir sprendimų, o tik juos akceptuoti.

¹⁰ Plačiau apie Konstitucinio Tribunalo teisėjų skyrimą žr.: Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 3 grudnia 2015 r., K 34/15. Szczegółowa analiza wydarzeń dzielących się w polskim Trybunale Konstytucyjnym. Iš: *Konstytucyjny spór o granice zmian organizacji i zasad działania Trybunału Konstytucyjnego (czerwiec 2015 – marzec 2016)* red. P. Tuleja, P. Radziejewicz, Warszawa 2017, p. 508–516.

¹¹ Tai patvirtina 2020 m. spalio 22 d. Konstitucinio Tribunalo nutarimas, kuriame Tribunalas, atstovaudamas PiS krikščioniškajai ideologijai, faktiškai įteisino absoliutų abortų draudimą šioje šalyje. Tribunalas konstatavo, kad nėštumo nutraukimas net visiško vaisiaus apsigimimo atveju (sunkus ir nepagydomas vaisiaus pažeidimas, neišgydoma vaisiaus liga, kuri pavojinga jo gyvybei) prieštarauja Konstitucijai (Rakowska-Trela, Juškevičiūtė-Vilienė, 2020).

Be to, 2016 m. sausio 28 d. pakeitus Prokuratūros įstatymo nuostatas (Ustawa Prawo o prokuraturze 2016) buvo sujungtos teisingumo ministro ir generalinio prokuroro pareigos bei gerokai išplėsti generalinio prokuroro įgaliojimai, susiję su prokuratūros sistemos valdymu, įskaitant naujus įgaliojimus, pagal kuriuos teisingumo ministras gali tiesiogiai įsikišti į tam tikras bylas (Prokuratūros įstatymo 1 str. 2 d.). Tokiu būdu nemažą įtaką valdančiojoje partijoje turintis teisingumo ministras buvo įgaliotas vykdyti generalinio prokuroro pareigas ir daryti įtaką teisingumui įgyvendinti Lenkijoje (Zalesny, 2020, 115). Į tokius esminius pokyčius prokuratūroje sureagavo Venecijos komisija, kuri pabrėžė, kad „nors ir pripažįstama, kad prokuratūros nepriklausomumas ar savarankiškumas nėra toks besąlygiškas kaip teismų, kartu paėmus, dėl teisingumo ministro tarnybos ir generalinio prokuroro tarnybos sujungimo, didesnių generalinio prokuroro įgaliojimų prokuratūros sistemos atžvilgiu, didesnių teisingumo ministro įgaliojimų teismų sistemos atžvilgiu pagal Įstatymą dėl bendrosios kompetencijos teismų organizavimo ir silpnos šių įgaliojimų kontrolės, vieno žmogaus rankose sukaupta per daug galių. Tai turi tiesioginių neigiamų padarinių prokuratūros sistemos nepriklausomumui nuo politinės aplinkos, bet kartu ir teismų nepriklausomumui, taigi ir valdžių padalijimui ir teisinės valstybės principui Lenkijoje“ (European Commission For Democracy Through Law 2017, 10, 27).

4.2. Įstatymo dėl Nacionalinės teismų ir prokuratūros mokyklos pakeitimai

2009 m. sausio 23 d. Lenkijoje buvo įsteigta Nacionalinė teismų ir prokuratūros mokykla, kurios pagrindinis tikslas – šviesti teismų ir prokuratūros darbuotojus. Mokyklos veiklą reglamentuoja specialus įstatymas – Įstatymas dėl Nacionalinės teismų ir prokuratūros mokyklos (lenk. *Ustawa o Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury*). Ši mokykla yra vienintelė valstybės institucija, atsakinga už pradinį būsimų teisėjų ir prokurorų bei tęstinį teismų ir prokuratūros darbuotojų švietimą ir mokymą Lenkijoje. Mokykla finansuojama iš valstybės biudžeto ir atskaitinga teisingumo ministru.

2017 m. gegužės 11 d. PiS iniciatyva buvo priimtas įstatymas dėl Įstatymo dėl Nacionalinės teismų ir prokuratūros mokyklos ir Bendrosios kompetencijos teismų sistemos įstatymo pakeitimo (Ustawa o zmianie ustawy o Krajowej Szkole, 2017), kuriuo buvo pakeista Nacionalinės teismų ir prokuratūros mokyklos absolventų, tapusių teisėjų padėjėjais, teisinė padėtis ir jų skyrimo tvarka. Vadovaujantis nauju reglamentavimu teisingumo ministru (kaip jau buvo minėta, jis yra ir generalinis prokuroras) buvo suteikta teisė skirti asmenis į teisėjų padėjėjus¹². Be to, teisėjų padėjėjams ketveriems metams yra patikėta vykdyti teisėjų funkcijas apylinkių teismuose (Įstatymo dėl Nacionalinės teismų ir prokuratūros mokyklos ir Bendrosios kompetencijos teismų sistemos įstatymo pakeitimo 2 str. 36 d.). Teisėjų padėjėjams leidžiama vykdyti apylinkių teismų teisėjų funkcijas, išskyrus:

- 1) teisę sulaukytam asmeniui skirti areštą ikiteisminio tyrimo metu;
- 2) nagrinėti skundus dėl atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą ar dėl ikiteisminio tyrimo nutraukimo;
- 3) nagrinėti šeimos ir globos nustatymo bylas (Įstatymo dėl Nacionalinės teismų ir prokuratūros mokyklos ir Bendrosios kompetencijos teismų sistemos įstatymo pakeitimo 2 str. 1 d.).

Be to, teisėjų padėjėjai turi teisę pratešti arešto, kuris buvo paskirtas ikiteisminio tyrimo metu, terminą, o tokie platūs jų įgaliojimai kelia abejonių jų konstitucingumu¹³. Dar opesnė problema yra ta, kad teisingumo ministras, būdamas vykdomosios valdžios atstovas, daro įtaką formuojant teisėjų

¹² Paminėtina, kad iki minėtų įstatymų pakeitimo teisėjo padėjėju buvo tampama, kai asmuo laimėdavo konkursą ir jį paskirdavo Prezidentas patariant Teisėjų tarybai (ši procedūra buvo panaši kaip ir skiriam teisėjus).

¹³ Abejonių dėl teisėjų padėjėjų kompetencijos skiriant areštą atsirado ir EŽTT jurisprudencijoje, žr., pvz., EŽTT byla *Miroslaw Garlicki prieš Lenkiją*, Nr. 36921/07, 2011 m. rugsėjo 14 d.; EŽTT byla *Pohoska prieš Lenkiją*, Nr. 33530/06, 2012 m. balandžio 10 d.

korpusą, t. y. jis skiria teisėjų padėjėjus, kurie ilgainiui tampa teisėjais. Ypač prieštaringa padėtis yra tų teisėjų padėjėjų, kurie nagrinėja baudžiamąsias bylas. Jų karjera priklauso nuo teisingumo ministro, kuris yra kartu generalinis prokuroras, t. y. vadovas prokurorų, kurie yra baudžiamojo proceso dalyviai¹⁴.

Pagal Lenkijos teisinę sistemą teisėjų padėjėjai neturi tokio pat statuso kaip teisėjai. Teisėjų padėjėjai skiriami ribotam ketverių metų laikotarpiui, o praėjus 36 mėnesiams jie gali teikti paraišką tapti teisėjais. Jiems netaikomos tokios pat teismų nepriklausomumo užtikrinimo priemonės kokios taikomos teisėjams, pavyzdžiui, paskyrimo procedūra nėra tokia pati kaip teisėjų. Kitaip nei teisėjų, teisėjų padėjėjų pareigos Konstitucijoje nėra numatytos. Tai reiškia, kad jų statusą, taip pat jų nepriklausomumo užtikrinimo priemonės galima koreguoti paprastu įstatymu ir tam nereikia keisti Konstitucijos (Tarybos sprendimas 2017, 34). Atsižvelgiant į tai, kelia susirūpinimą, ar teisėjų padėjėjų nepriklausomumo užtikrinimo priemonės atitinka Lenkijos Konstituciją ir ar jos yra pakankamos, kad būtų vykdomi reikalavimai, įtvirtinti Europos žmogaus teisių konvencijos 6 straipsnyje („Teisė į teisingą bylos nagrinėjimą“).

4.3. Bendrosios kompetencijos teismų sistemos įstatymo pakeitimas

Vadovaujantis 2017 m. Bendrosios kompetencijos teismų sistemos įstatymo pakeitimais (Ustawa o zmianie ustawy o Krajowej Szkole..., 2017), teismo kanclerio kompetencija pakito ir jis tapo atskaitingas teisingumo ministru. Teisingumo ministras tapo oficialiu teismo kanclerio vadovu, jis turi teisę be konkurso ir teismo pirmininko nuomonės skirti (ir atšaukti) kanclerį. Kas labiausiai glumina, kad teismo pirmininkas tapo finansiškai priklausomas nuo kanclerio, t. y. teismo pirmininko sprendimai, kuriems įgyvendinti reikia papildomų (neįtrauktų į teismo biudžetą) lėšų, turi būti suderinti su teismo kancleriu. Tokią situaciją Lenkijos Aukščiausiasis Teismas įvertino labai kritiškai, nurodė, kad tai prieštarauja ne tik Konstitucijai, bet ir sveikam protui (Gazetaprawna.pl. Prawo SN miażdży regulacje..., 2020).

4.4. Nacionalinės teismų tarybos įstatymo pakeitimas

Vadovaujantis Lenkijos Respublikos Konstitucijos 186 straipsnio 1 dalimi ir 187 straipsnio 1 dalimi Nacionalinę teismų tarybą sudaro visų trijų valdžių atstovai¹⁵, kuriems patikėta saugoti teismų ir teisėjų nepriklausomumą. Nacionalinė teismų taryba turi tiesioginę įtaką teisėjų nepriklausomumui, ypač jų paaugstinimo, perkėlimo, drausminių procedūrų, atleidimo iš pareigų ir ankstyvo išėjimo į pensiją klausimais. Šios institucijos formavimas ir jos kompetencijos buvo aptartos Lenkijoje jau 1989 m. prie Apskritojo stalo, kai buvo iškeltas tikslas stiprinti teisėjų ir teismų nepriklausomumą (Kozłowski, Tuleja 2015, 10). Anot Europos Komisijos, valstybėse narėse, kuriose yra įsteigta teisėjų taryba, ji turi būti nepriklausoma, jei norima išvengti netinkamos vyriausybės ar parlamento įtakos teisėjų nepriklausomumui (Tarybos sprendimas 2017, 28).

¹⁴ Anot M. Antonovič, „teisingumo ministras <...> turės didžiulę įtaką skiriant teisėjus, nes jis parinks, pavyzdžiui, teisėjų kandidatūras į Aukščiausiąjį Teismą ir turės didelę įtaką apskirtai visai teismų sistemai. Kas dar svarbu – Z. Ziobro kartu yra ir generalinis prokuroras. Sunku rasti valstybę Vakaruose, kur vienas žmogus būtų ir generalinis prokuroras, ir teisingumo ministras, ir turėtų tokią įtaką visai teisminei valdžiai. Tai, kad begalinis valdžios kiekis yra sutelktas vieno žmogaus rankose, – beprecedentis atvejis.“ (Antonovič, 2017).

¹⁵ Konstitucijos 187 str. 1 d. nustatyta, kad Nacionalinę teismų tarybą sudaro:

- 1) Aukščiausiojo Teismo pirmasis pirmininkas, teisingumo ministras, Vyriausiojo administracinio teismo pirmininkas ir Respublikos prezidento paskirtas asmuo,
- 2) penkiolika narių, išrinktų iš Aukščiausiojo Teismo, bendrųjų teismų, administracinių teismų ir karinių teismų teisėjų,
- 3) keturi nariai, Seimo išrinkti iš deputatų, ir du nariai, Senato išrinkti iš senatorių.

Lenkijos Respublikos nacionalinės teismų tarybos įstatymas buvo keičiamas 2017 m. keletą kartų, tačiau 2017 m. gruodžio 8 d. pataisa yra ypač kritikuotina (Ustawa o zmianie ustawy o Krajowej Radzie..., 2017). Šios pataisos iniciatorius buvo prezidentas Andrzejus Duda. Įstatymo pakeitimu buvo nutraukta Taryboje esančių teisėjų kadencija ir reglamentuota nauja teisėjų skyrimo į Tarybą tvarka. Vadovaujantis priimta įstatymo 9a straipsnio 1 dalimi teisė rinkti teisėjus į Tarybos sudėtį buvo patikėta Seimui, o teisėjų bendruomenė prarado galimybę rinkti teisėjus į Tarybą. Taigi dvidešimt vieną iš dvidešimt penkių Teisėjų tarybos narių (t. y. 84 proc. Tarybos sudėties) turi teisę rinkti įstatymų leidžiamosios valdžios atstovai (Grajewski 2018, 22)¹⁶.

Paminėtina, kad Europos teisėjų tarybos pripažintuose standartuose nustatyta, kad „ne mažiau kaip pusė [teisėjų tarybų] narių turėtų būti savo kolegų išrinkti teisėjai iš visų teismų sistemos lygmenų, atsižvelgiant į pliuralizmą teismų sistemos viduje“ (Opinion of the Consultative Council of European Judges..., 2007, 6). Valstybės narės pačios turi organizuoti savo teisingumo sistemas, taip pat nuspręsti, ar įsteigti teisėjų tarybą, tačiau jei tokia taryba yra įsteigta, kaip yra Lenkijoje, jos nepriklausomumą privaloma užtikrinti pagal Europos standartus (Tarybos sprendimas 2017, 28). Kritikai pakeistą įstatymą vadino represiniu ir nuogaštavo, kad jis nulems galutinį smūgį bet kokiai dar likusiai teismų sistemos nepriklausomybei po konservatyvios partijos „Teisė ir teisingumas“ vykdomos teismų reformos (Sle-dzinska-Simon 2019, 1840).

Lenkijos nacionalinės teismų tarybos sudarymo nuostatas įvertino ir ESTT 2019 m. birželio 24 d. sprendime pažymėdamas, kad tokios tarybos dalyvavimas sprendimų priėmimą padarytų objektyvesnį tada, jei taryba „pati yra nepriklausoma nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių ir nuo institucijos, kuriai turi pateikti išvadą“ (ESTT 2019 m. birželio 24 d. sprendimas *Komisija vs. Lenkija*). Taigi, akivaizdu, kad Lenkijos nacionalinė teismų taryba nėra nepriklausoma nuo politinės valdžios.

Atsižvelgiant į tokią situaciją, galima teigti, kad įvesti įstatyminiai pakeitimai prieštarauja Konstitucijai, o dabartinės sudėties Tarybos priimti sprendimai negali būti laikomi teisėtais. Tokia išvada yra esminė, kai kalbama apie Tarybos kompetenciją siūlyti Prezidentui kandidatus į teisėjus. Todėl šiuo metu vykdoma teisėjų skyrimo procedūra pažeidžia Konstituciją, nes šioje procedūroje dalyvauja institucija, kurios sudarymas prieštarauja *lex fundamentalis* (Rakowska-Trela 2019, 17). 2017 m. Nacionalinės teismų tarybos įstatymo pakeitimas žymi teisminės savivaldos pabaigą Lenkijoje ir vykdomosios bei įstatymų leidžiamosios (kuri šiuo metu yra sukoncentruota vienos partijos PiS rankose) valdžios kontrolės užtikrinimą teisminei valdžiai.

4.5. Aukščiausiojo Teismo įstatymo pakeitimas

Lenkijos valdančioji partija „Teisė ir teisingumas“ priėmė 2017 m. liepą kontroversiškai vertinamą Aukščiausiojo Teismo įstatymo pakeitimą, kuris teikia galių parlamentui skirti ir atleisti Aukščiausiojo Teismo teisėjus. Priimti pakeitimai sukėlė visuomenės nepasitenkinimą, masinius protestus Lenkijoje (Marczewski 2018). Tai paskatino Lenkijos Respublikos prezidentą Andrzejų Dudą vetuoti Seimo

¹⁶ Buvęs Lietuvos Respublikos teisėjų tarybos pirmininkas R. Norkus taip komentavo padėtį Lenkijoje:

„Lenkijoje vykstantys įvykiai <...> kelia didelę grėsmę teismų nepriklausomumui, nes pažeidžia pamatinį – valdžių atskyrimo – principą. Lietuvoje Teisėjų taryba, pagrindinė Teismų savivaldos institucija, užtikrinanti teismų ir teisėjų nepriklausomumą, renkama pačių šalies teisėjų kas ketverius metus vykstančiame Visuotiniame teisėjų susirinkime – jokia kita valdžia šioms rinkimams įtakos neturi. Tuo tarpu Lenkijoje, priėmus Lenkijos teisėjų tarybos reformą, Teisėjų taryba padalijama į dvi dalis: pirmąją dalį sudaro 15 Parlamento paskirtų teisėjų, kitą dalį – 6 Lenkijos Parlamento nariai, teisingumo ministras, Prezidento atstovas, Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ir Aukščiausiojo administracinio teismo pirmininkas. Dėl šios reformos niekaip nebuvo konsultuotasi su dabartine Teisėjų taryba, kurios narius naujuoju įstatymu laisvai gali atleisti Parlamento nariai (Teismai.lt. R. Norkus apie įvykius Lenkijoje..., 2017).

priimtus pakeitimus. Tačiau vėliau prezidentas pats pateikė Aukščiausiojo Teismo įstatymo projektą, kuriam 2017 m. gruodį Seimas pritarė (Ustawa o Sądzie Najwyższym 2018)¹⁷. Priimtas įstatymas visiškai neatkartojo visuomenės kategoriškai nepriimto 2017 m. vasarą įstatymo projekto, tačiau įvedė destrukcijos į Aukščiausiojo Teismo darbą.

Naujuoju įstatymu pensinis Aukščiausiojo Teismo teisėjų amžius sumažintas nuo 70 iki 65 metų. Pagal šį įstatymą pareigas einantiems teisėjams, kuriems taikomas sumažintas pensinis amžius, suteikiama galimybė pateikti prašymą Respublikos Prezidentui pratęsti jų įgaliojimus trejiems metams (37 str. 1 d.). Po to įgaliojimai gali būti pratęsti dar vieną kartą tam pačiam laikotarpiui. Tačiau nenustatyta jokių kriterijų Prezidento sprendimui ir nėra galimybės atlikti teisminės peržiūros, jei prašymas atmetamas. Taigi įvesta prieštaringa nuostata dėl teisėjo amžiaus ribojimo suteikė galių Prezidentui vienašališkai nuspręsti, ar sukakęs 65 m. teisėjas gali toliau eiti savo pareigas.

Toks reglamentavimas palietė nemažai 65 m. turinčių Aukščiausiojo Teismo teisėjų¹⁸, *inter alia*, ir Aukščiausiojo Teismo pirmąją pirmininkę. Vadovaujantis Konstitucijos 183 straipsnio 3 dalimi Aukščiausiojo Teismo pirmąjį pirmininką skiria Respublikos prezidentas šešerių metų kadencijai iš Aukščiausiojo Teismo teisėjų bendro susirinkimo pasiūlytų kandidatų. Atsižvelgiant į tai, kad pirmosios pirmininkės kadencija buvo nutraukta, toks reglamentavimas prieštaravo Konstitucijai.

Vykdoma Lenkijos teisėjų diskriminacija lėmė tai, kad Europos Komisija pateikė skundą ES Teisingumo Teismui, kuriame apkaltino Lenkiją, kad ji pažeidžia teismų nepriklausomumo principą, įskaitant teisėjų nepašalinamumo principą. Komisiją nurodė, kad Lenkija nevykdo įsipareigojimų pagal Europos Sąjungos sutarties 19 straipsnio 1 dalį kartu su Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 47 straipsniu, nes, pirma, sutrumpino Aukščiausiojo Teismo teisėjų pensinį amžių ir pritaikė šią priemonę pareigas einantiems teisėjams, paskirtiems į šį teismą iki konkrečios datos, ir, antra, suteikė savo prezidentui diskreciją pratęsti šio teismo teisėjų teisminių įgaliojimų vykdymo po naujai nustatyto pensinio amžiaus terminą (ESTT 2019 m. birželio 24 d. sprendimas *Komisija vs. Lenkija*). 2018 m. gruodžio 17 d. Teisingumo Teismas priėmė nutartį dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo (kuriuo sustabdė Aukščiausiojo Teismo įstatymo pakeitimus), o 2019 m. birželio 24 d. – galutinį sprendimą, kuriame Aukščiausiojo Teismo įstatymo nuostatos buvo pripažintos pažeidžiančiomis Sąjungos teisę. Priėmus ESTT nutartį dėl laikinųjų apsaugos priemonių, buvo priimta Aukščiausiojo Teismo įstatymo pataisa, pagal kurią ginčijamos įstatymo nuostatos buvo panaikintos, o atleisti teisėjai grąžinti į darbą. Tuo pačiu metu buvo reglamentuota, kad visi procesai dėl darbo nutraukimo teisėjams sulaukus 65 m. (*inter alia*, kurių pagrindu buvo iškelti prejudiciniai klausimai) turi būti nutraukti. Tokie Lenkijos valdžios veiksmai turėjo sutrukdyti ESTT toliau nagrinėti Lenkijoje įvestų teisinių pokyčių atitiktį ES teisei.

Paminėtina, kad 2017 m. gruodžio 8 d. priimtas Aukščiausiojo Teismo įstatymas taip pat naujai reglamentavo Aukščiausiojo Teismo organizacinę struktūrą. Teisme šalia buvusių Civilinės, Baudžiamosios, Darbo ir Socialinio draudimo skyrių yra įsteigiami dar du papildomi skyriai: Nepaprastosios kontrolės ir viešųjų reikalų skyrius (lenk. *Izba Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych*) bei Drausminių bylų skyrius (lenk. *Izba Dyscyplinarna*) (Aukščiausiojo Teismo įstatymo 3 str.). Nepapras-

¹⁷ Aukščiausiojo Teismo įstatymas įsigaliojo 2018 m. balandžio 3 d.

¹⁸ 2018 m. liepos 3 d. Aukščiausiojo Teismo teisėjo pareigas ėjo 72 teisėjai, iš jų 27 teisėjams šią dieną buvo sukakę 65 metai. 15 iš šių 27 teisėjų buvo informuoti apie jų atleidimą iš pareigų dėl pensinio amžiaus pagal ginčijamas nacionalines nuostatas, nes vienuolika iš jų neprašė pratęsti jų teisminių įgaliojimų vykdymo termino, o keturi iš jų pavėluotai pateikė pareiškimą, kuriame pareiškė norą toliau eiti pareigas. Tarp šių penkiolikos teisėjų, atleistų iš pareigų dėl pensinio amžiaus, yra Aukščiausiojo Teismo pirmoji pirmininkė, kurios įgaliojimų laikas pagal Lenkijos Konstituciją turėjo baigtis 2020 m. balandžio 30 d., dvylika kitų Aukščiausiojo Teismo teisėjų, kuriems 2018 m. liepos 3 d. buvo sukakę 65 metai, pateikė pareiškimą, kuriame pareiškė norą toliau eiti pareigas (ESTT 2019 m. birželio 24 d. sprendimas *Komisija vs. Lenkija*).

tosios kontrolės ir viešųjų reikalų skyriaus įgaliojimai apima: neeilinių skundų, skundų dėl rinkimų ir referendumų tvarką reglamentuojančių teisės aktų pažeidimo, skundų dėl Nacionalinės transliavimo tarybos pirmininko sprendimų, skundų dėl proceso trukmės bendruosiuose ir karo teismuose bei Aukščiausiąjame Teisme, kitų iš viešosios teisės kylančių bylų (tokių kaip konkurencijos apsaugos, energetikos, telekomunikacijos, geležinkelių transporto) nagrinėjimą (Sąd Najwyższy. Izba Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych, 2020) (Aukščiausiojo Teismo įstatymo 26 str.). Draisminių bylų skyrius – atsakingas už Aukščiausiojo Teismo teisėjų drausmės bylų ir kitų šio teismo personalo (*inter alia*, teisėjų) klausimų, susijusių su darbo ir socialinės apsaugos teise, nagrinėjimą (Sąd Najwyższy. Izba Dyscyplinarna, 2020) (Aukščiausiojo Teismo įstatymo 27 str.).

Įstatymų leidėjas turi teisę nustatyti Aukščiausiojo Teismo organizacinę struktūrą, tačiau naujos nuostatos, ypač susijusios su Draisminių bylų skyriaus įsteigimu, kelia pagrįstų abejonių. Naujas įsteigtas skyrius suformuotas kaip atskira institucija, visiškai nepriklausanti Aukščiausiojo Teismo struktūrai ir nepavaldi Aukščiausiojo Teismo pirmajam pirmininkui. Be to, šio skyriaus teisėjų atlyginimai yra 40 proc. didesni nei kitų teismo teisėjų (Letowska, 2020). Priimtame reglamentavime taip pat buvo daroma prielaida, kad naujuose sukurtuose Aukščiausiojo Teismo skyriuose pradės dirbti nauji teisėjai, kuriuos paskirs prezidentas Andrzejus Duda, pritariant politizuotai Nacionalinei teismų tarybai. Tokiu būdu naujai „sukonstravusi“ Draisminių bylų skyrių valdančioji partija sukūrė visą „priespaudos mechanizmą“ teisėjams, norintiems dar likti ištikimiems Konstitucijai (Sobczak, 2020).

ESTT 2019 m. lapkričio 19 d. sprendime, be kita ko, yra pasisakęs dėl Draisminių bylų skyriaus, kad „kai objektyvios atitinkamos institucijos įsteigimo sąlygos, jos savybės ir narių skyrimo tvarka gali suteikti teisės subjektams pagrįstų abejonių dėl šios institucijos atsparumo išoriniams veiksniams, visų pirma įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių tiesioginei ar netiesioginei įtakai, ir dėl jos neutralumo, kai susikerta interesai, taip pat gali lemti, kad ši institucija nesukelia nepriklausomumo ir nešališkumo įspūdžio, ir tai kelia grėsmę pasitikėjimui, kurį demokratinėje visuomenėje teismai turi kelti teisės subjektams“ (ESTT 2019 m. lapkričio 19 d. sprendimas *A. K. vs. Krajowa Rada Sądownictwa*).

Aptartų teisės aktų ir teismų sprendimų analizė leidžia teigti, kad valdančioji partija PiS, keisdama teisėjų ir jų padėjėjų skyrimą bei teismų sistemą reglamentuojančius teisės aktus, siekė dominuoti ir kuo labiau daryti įtaką teisminei valdžiai. Sprendimai buvo priimami vadovaujantis politinės strategijos ir valdžios koncentravimo vienoje rankose principais, neatsižvelgiant ne tik į priimtų nuostatų prieštaravimą nacionalinėms konstitucinėms normoms, bet ir tarptautiniams, Europos Sąjungos imperatyvams. Matant tokius akivaizdžius teisės pažeidimus, galima teigti, kad Lenkijos konstitucinė krizė nebėra vienos tautos ir valstybės problema, tai yra ir visos demokratinės pasaulio bendruomenės aktualija, o kartu problema.

Išvados

1. Demokratinės santvarkos kūrimas be istorinės patirties nebuvo lengvas procesas Lenkijoje. Po autoritarinio režimo pagrindinis naujos 1997 m. Lenkijos Respublikos Konstitucijos tikslas buvo sukurti valstybėje demokratinę santvarką vadovaujantis konstituciniais valdžių padalijimo ir teisinės valstybės principais. Tačiau Konstitucijos kūrėjai neatkreipė dėmesio į tai, kad vien tik konstitucinių nuostatų priėmimas neužtikrina konstitucinės demokratijos sukūrimo ir neapsaugo nuo autoritarinių / totalitarinių valdžios įgyvendinimo mechanizmų atsiradimo. Demokratijos kūrimas yra sudėtingas procesas, kurio metu keičiamos ne tik konstitucinės nuostatos, bet ir valdžios santvarka stiprinant ar steigiant naujas valdžios institucijas bei formuojant demokratinę ideologiją visuomenėje.
2. 1997 m. Lenkijos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintas valdžių padalijimo principas sudaro konstitucinių galimybių užtikrinti teisminės valdžios nepriklausomumą nuo kitų valdžių. Atlikta konstitucinių nuostatų analizė leidžia teigti, kad teisminė valdžia turi išskirtinį konstitucinį statu-

są – Konstitucija *expressis verbis* pabrėžia tik teisminės valdžios nepriklausomumą. Vykdomosios ir įstatymų leidžiamosios valdžios nepriklausomumas nėra akcentuojamas. Konstitucinis teismo nepriklausomumo principas yra glaudžiai susijęs su teisėjo nepriklausomumo principu. Konstitucinio Tribunolo suformuota doktrina aiškiai nurodo, kad teisingumą vykdyti privalo teismai, o kitos valdžios institucijos neturėtų turėti galimybės kištis į šią veiklą ar joje dalyvauti. Tokia išvada darytina dėl ypatingo teisminės valdžios ir asmens teisių bei laisvių apsaugos santykio. Taigi teismų ir teisėjų nepriklausomumas yra būtina šiuolaikinės demokratinės valstybės sąlyga, kuri riboja vykdomosios valdžios laisvę ir suteikia teisę patikrinti teisės aktus, taip apsaugant asmenį nuo valstybės valdžios įsiviešpatavimo ir visą visuomenę nuo daugumos tironijos.

3. Lenkijos Respublikoje nuo 2015 m. esant didelei valdžios koncentracijai partijos „Teisė ir teisingumas“ rankose buvo imtasi sistemingų ir aktyvių veiksmų perimti teisingumo vykdymo kontrolę. Pirmuoju valdančiosios partijos taikiniu tapo Konstitucinis Tribunalas ir jo teisėjai. Vėliau, siekiant daryti įtaką teisėjų skyrimui, buvo reformuota Nacionalinė teismų taryba, suteikti platūs įgaliojimai teisingumo ministrui šioje srityje ir pakeista teisėjų padėjėjų skyrimo tvarka. Teisėjų nepriklausomumas buvo pažeistas mažinant jų teises teismo procese, nutraukiant jų kadencijas teisme ir steigiant įvairias kontrolės institucijas. Taigi darytina išvada, kad nors Lenkijos Respublikos Konstitucijoje yra įtvirtinti demokratinės santvarkos, teisingumo, teisėjų ir teismų nepriklausomumo pagrindai, tačiau tai neapsaugojo Lenkijos visuomenės nuo PiS priimtų politinių sprendimų, kurie visiškai pažeidė minėtus konstitucinius imperatyvus ir yra būdingi autoritariniams / totalitariniams režimams, kurių tikslas – teismų pavaldumas vykdomajai ir įstatymų leidžiamajai valdžiai ir valdžios sprendimų legalizavimas.

Literatūra

Teisės aktai

Tarptautiniai teisės aktai

Tarybos sprendimas dėl aiškaus pavojaus, kad Lenkijos Respublika gali šiurkščiai pažeisti teisinės valstybės principą, nustatymo (2017) COM/2017/0835 final [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/ALL/?uri=CELEX%3A52017PC0835/>.

European Commission for Democracy Through Law (2017). Opinion on the Act on the Public Prosecutor's office. Opinion 892 / 2017, Nr. CDL-AD(2017)028.

Opinion of the Consultative Council of European Judges (CCJE) to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the Council for the Judiciary at the service of society (2007). Opinion no. 10 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.europeanrights.eu/public/commenti/CCJEOpinion10_consiglio_dei_giudici.pdf/.

Lenkijos Respublikos teisės aktai

Constitution of the Republic of Poland, 1921 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/e1921.html>.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (1997). *Dziennik Ustaw*, 78-483.

Ustawa o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (1989). *Dziennik Ustaw*, 75-444.

Prawo o ustroju sądów powszechnych (1985). *Dziennik Ustaw*, 31-137.

Ustawa o Trybunale Konstytucyjnym (2015). *Dziennik Ustaw*, 1064.

Ustawa o zmianie ustawy o Trybunale Konstytucyjnym (2015). *Dziennik Ustaw*, 1928.

Ustawa Prawo o prokuraturze (2016). *Dziennik Ustaw*, 177.

Ustawa o zmianie ustawy – Kodeksu postępowania karnego i innych ustaw (2016). *Dziennik Ustaw*, 437.

Ustawa o zmianie ustawy o Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury, ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw (2017). *Dziennik Ustaw*, 1139.

Ustawa o zmianie ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa oraz niektórych innych ustaw (2018). *Dziennik Ustaw*, 3.

Ustawa o Sądzie Najwyższym (2018). *Dziennik Ustaw*, 5.

Teismų praktika

EŽTT sprendimai

Mirosław Garlicki prieš Lenkiją [EŽTT], Nr. 36921/07, [2011-07-14].

Pohoska prieš Lenkiją [EŽTT], Nr. 33530/06, [2012-04-10].

ESTT aktai

Europos Komisija prieš Lenkijos Respubliką [ESTT], Nr. C-619/18, [2019-06-24]. ECLI:EU:C:2019:531.

A. K. prieš Krajowa Rada Sądownictwa; CP, DO prieš Sąd Najwyższy [ESTT], Nr. C-624/18, C-625/18, C-585/18, [2019-11-19]. ECLI:EU:C:2019:982.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo aktai

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 136-6944.

Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo aktai

Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 21 listopada 1994 r., Nr. K 6/94. *OTK* 2-39.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 24 listopada 2010 r., Nr. K32/09. *Dziennik Ustaw* 229-1506.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 11 lipca 2012 r., Nr. K 8/10. *Dziennik Ustaw* 837.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 3 grudnia 2015 r., K 34/15. *Dziennik Ustaw* 2129.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 9 grudnia 2015 r., K 35/15. *Dziennik Ustaw* 2147.

Specialioji literatūra

Balicki, R. (2018). How reborn Poland became a republic. *Przegląd Prawa Konstytucyjnego*, 46, 15–24, <https://doi.org/10.15804/ppk.2018.06.01>

Czeszejko-Sochacki, Z. (1997). Prawo do sądu w świetle Konstytucji RP. *Państwo i Prawo* 11–12, 89–115.

Fiala, P. (2016). *Koniec beztroski. O Europie, demokracji i polityce, jakiej nie chcemy*. Kraków: Ośrodek Myśli Politycznej.

Garlicki, L.; Derlatka, M.; Wiącek, M. (red.) (2016). *Na straży państwa prawa. Trzydzieści lat orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*. Warszawa: Wolters Kluwer.

Grajewski, K. (2018). Krajowa Rada Sądownictwa w świetle przepisów ustawy z 8 grudnia 2017 r.1 – zagadnienia podstawowe. *Krajowa Rada Sądownictwa*, 1, 17–36.

Juškevičiūtė-Vilienė, A.; Valuta, A. (2016). Zasady podziału władzy na Litwie. Iš: Grabowska, S.; Grabowski, R. (2016). *Zasady podziału we współczesnych państwach europejskich*. Tom 2. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Juškevičiūtė-Vilienė, A. (2017). Konstytucyjne uprawnienia głowy państwa w zakresie formowania władzy sądowniczej. Iš: Górecki, D. (2017). *Instytucja prezydenta w polskim i litewskim prawie konstytucyjnym*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Juškevičiūtė-Vilienė, A. (2020). Farmacinės veiklos regulavimo aspektai Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Iš: Šinkūnas, H. (sud.) 2020. *Lietuvos ir Lenkijos konstitucinės teisės aktualijos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Kozłowski, K.; Tuleja, P. (2015). Ewolucija ustrojowej pozycji sądów a konstytucyjne zadania Krajowej rady Sądownictwa. *Krajowa Rada Sądownictwa*, 1, 9–21.

Kozon, M. J. (2015) Sanacja's Foreign Policy and the Second Polish Republic, 1926–1935. *Theses and Dissertations*, 813.

Ludwikowski, R. R.; William, F. (1993). *The beginning of the constitutional era: a bicentennial comparative analysis of the first modern constitutions*. Washington: Catholic University of America Press.

Rakowska-Trela, A. (2019) Krajowa rada Sądownictwa po wejściu w życie nowelizacji z 8.12.2017 r. – organ nadal konstytucyjny czy pozakonstytucyjny. Iš: Bojarski, Ł.; Grajewski, K.; etc. (red.) (2019). *Konstytucja – praworządność – władza sądownicza. Aktualne problemy trzeciej władzy w Polsce*. Warszawa: Wolters Kluwer.

Rothschild, J. (1962) The Military Background of Piłsudski's Coup D'Etat. *Slavic Review* 21-2, nr 2, 241-260.

Rzeplinski, A. (1989) *Sądownictwo w Polsce Ludowej*. Warszawa: Pokolenie.

Sadurski, W. (2019). *Poland's Constitutional Breakdown*. Oxford: Oxford Comparative Constitutionalism.

Skotnicki, K. (2020). Ginčas dėl Lenkijos Konstitucinio Tribunolo sudėties. Iš: Šinkūnas, H. (sud.) *Lietuvos ir Lenkijos konstitucinės teisės aktualijos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Skrzydło, W. (1995). Władza sądownicza w projektach Konstytucji RP. *Rejent*, 3, 24–38.

Śledzińska-Simon, A. (2018) The Rise and Fall of Judicial Self-Government in Poland: On Judicial Reform Reversing Democratic Transition. *German Law Journal*, 19 (7), 1839–1869, <https://doi.org/10.1017/S2071832200023257>

- Tuleja, P.; Radzewicz, P. (red.) (2017). *Konstytucyjny spór o granice zmian organizacji i zasad działania Trybunału Konstytucyjnego (czerwiec 2015 – marzec 2016)*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Trybunał Konstytucyjny (2015). *Proces prawotwórczy w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego. Wypowiedzi Trybunału Konstytucyjnego dotyczące zagadnień związanych z procesem legislacyjnym*. Warszawa: Trybunał Konstytucyjny.
- Wonicki, R. (2007). *Spór o demokratyczne państwo prawa. Teoria Jurgena Habermasa wobec liberalnej, republikańskiej i socjalnej wizji państwa*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN.
- Zalesny, J. (2020) Zakres i intensywność nadzoru Ministra Sprawiedliwości nad sądami powszechnymi. In: Dąbrowski, M. et al. *Niezależność sądów i niezawisłość sędziów. Miscellanea*. Warszawa: Elipsa.
- Zieliński, M. (2017a). Teoretycznoprawne aspekty stwierdzenia przez Sejm RP braku mocy prawnej wyboru sędziów Trybunału Konstytucyjnego w 2015 r. *Przegląd Sądowy*, 10, 7–19.
- Zieliński, M. (2017b) Kilka uwag na marginesie sporu o legalność obsady stanowisk sędziowskich w Trybunale Konstytucyjnym w 2015 r. *Przegląd Sądowy*, 11–12, 7–22.
- Kiti šaltiniai**
- Antonovič, M. (2017). *Lenkijos opozicija yra priversta griebtis necivilizuotų veikimo formų*. [interaktyvus] (modifikuota 2017-07-27). Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/2017-07-27-m-antonovic-lenkijos-opozicija-yra-priversta-griebtis-necivilizuotu-veikimo-formu/> [žiūrėta 2020-10-21].
- Ash, T.G. (2009) *1989!* [interaktyvus] (modifikuota 2009-11-05). Prieiga per internetą: <https://www.nybooks.com/articles/2009/11/05/1989/> [žiūrėta 2020-05-22].
- Gazetaprawna.pl. *Prawo SN miażdży regulacje o dyrektorach sądów*. [interaktyvus] (modifikuota 2017-01-19). Prieiga per internetą: <http://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/1011845,sn-dyrektorzy-sadow-orzeczenie.html> [žiūrėta 2020-05-01].
- Łętowska, E. (2018). *Korupcja staje się narzędziem władzy. Mamy „instytucjonalizację kija i marchewki”*. [interaktyvus] (modifikuota 2018-04-12). Prieiga per internetą: <https://oko.press/prof-letowska-korupcja-staje-sie-narzedziem-wladzy-mamy-instytucjonalizacje-kija-i-marchewki/> [žiūrėta 2020-05-03].
- Marczewski, P. (2018) *Polityczni obywatele. Organizacje społeczne wobec presji rządzących*. [interaktyvus] (modifikuota 2018-09-07). Prieiga per internetą: https://www.batory.org.pl/upload/files/Pawel%20Marczewski_Polityczni%20obywatele.pdf [žiūrėta 2020-05-03].
- Polityka. *Kim są wybrani przez PiS sędziowie Trybunału Konstytucyjnego*. [interaktyvus] (modifikuota 2015-12-02). Prieiga per internetą: <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/1642671,1,kim-sa-wybrani-przez-pis-sedziowie-trybunalu-konstytucyjnego.read> [žiūrėta 2020-05-01].
- Rakowska-Trela, A. ir Juškevičiūtė-Vilienė, A. (2020) *Abortų draudimas Lenkijoje – prieštaras Konstitucinio Tribuno nutarimas*. [interaktyvus] (modifikuota 2020-10-24). Prieiga per internetą: <http://www.teise.pro/index.php/2020/10/24/a-rakowska-trela-a-justeveciute-viliene-abortu-draudimas-lenkijoje-priestaras-konstitucinio-tribuno-nutarimas/?fbclid=IwAR2LRdNGJX2yu-Vajqa4PF4pVnIQ8Qark9IaGzGloFz5QWUQ9-w-KG4igmg> [žiūrėta 2020-10-24].
- Sąd Najwyższy. Izba Dyscyplinarna [interaktyvus] (modifikuota 2018-04-03). Prieiga per internetą: http://www.sn.pl/osadzienajwyzszym/SitePages/Organizacja.aspx?ListName=Org_ID&ItemSID=1-808195de-f5e4-4b7d-9343-20885ac188d3 [žiūrėta 2020-10-24].
- Sąd Najwyższy. Izba Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych [interaktyvus] (modifikuota 2018-04-03). Prieiga per internetą: http://www.sn.pl/osadzienajwyzszym/SitePages/Organizacja.aspx?ListName=Org_IKniSP&ItemSID=1-bc6a73a1-4199-45d5-bc76-cf1d098c8574 [žiūrėta 2020-10-24].
- Sobczak, K. *Raport: Większość sędziów odczuwa polityczne naciski*. [interaktyvus] (modifikuota 2018-10-10). Prieiga per internetą: <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/naciski-na-sedziow-raport-stowarzyszenia-iustitia,311913.html> [žiūrėta 2020-05-03].
- Teismai. *It. R. Norkus apie įvykius Lenkijoje: teismų nepriklausomumo pažeidimas – grėsmė demokratijai*. [interaktyvus] (modifikuota 2017-07-20). Prieiga per internetą: <https://www.teismai.lt/lt/teismu-sistemas-naujienos/r.-norkus-apie-ivykius-lenkijoje-teismu-nepriklausomumo-pazeidimas-gresme-demokratijai/4901> [žiūrėta 2020-10-24].
- Teise.pro. *Teisėjų nepriklausomumas Lietuvoje: vizija ar realybė?* [interaktyvus] (modifikuota 2020-09-07). Prieiga per internetą: <http://www.teise.pro/index.php/2020/09/07/teiseju-nepriklausomumas-lietuvoje-vizija-ar-realybe/> [žiūrėta 2020-10-22].
- Zoll, A. (2005). *Sądownictwo – problemy ustrojowe*. [interaktyvus] (modifikuota 2005-09-18). Prieiga per internetą: <http://www.omp.org.pl/stareomp/index527f.html?module=subjects&func=viewpage&pageid=341> [žiūrėta 2020-05-01].

Justice in the Republic of Poland: Problems in Implementing the Principle of Independence of the Judiciary

Ryszard Balicki

(the University of Wrocław)

Agnė Juškevičiūtė-Vilienė

(Vilnius University)

S u m m a r y

The purpose of this article is to present an analysis of decisions taken since 2015 on the initiative of Poland's ruling Law and Justice party, which had a negative impact on the justice in the Republic of Poland. The study showed that although the Constitution of the Republic of Poland enshrines the principles of democracy, justice, and judicial independence, it did not protect the Polish society from unconstitutional government decisions. The aspiration of the ruling party to take control of justice manifested itself in gross violations of the principles of the independence of judges and courts, starting with the Constitutional Guardian – the Constitutional Tribunal – and ending with the courts of general competence.

Teisingumo vykdymo iššūkiai Lenkijos Respublikoje: teismo nepriklausomumo principo įgyvendinimo problemos

Ryszard Balicki

(Wroclavo universitetas)

Agnė Juškevičiūtė-Vilienė

(Vilniaus universitetas)

S a n t r a u k a

Šio straipsnio tikslas – pateikti nuo 2015 m. Lenkijos Respublikos valdančiosios partijos „Teisė ir teisingumas“ iniciatyva priimtų sprendimų, turėjusių neigiamą įtaką teisingumui vykdyti, analizę. Atliktas tyrimas parodė, kad nors Lenkijos Respublikos Konstitucijoje yra įtvirtinti demokratinės santvarkos, teisingumo, teisėjų ir teismų nepriklausomumo pagrindai, tačiau tai neapsaugojo Lenkijos visuomenės nuo antikonstitucinių valdžios sprendimų. Valdančiosios partijos siekis perimti teisingumo vykdymo kontrolę pasireiškė šiurkščiais teisėjų ir teismų nepriklausomo principų pažeidimais, pradedant nuo Konstitucijos sergėtojo – Konstitucinio Tribunolo ir baigiant bendrosios kompetencijos teismais.

Ryszard Balicki – teisės mokslų daktaras, Wroclavo universiteto Konstitucinės teisės katedros docentas, Nacionalinės rinkimų komisijos narys, daugelio mokslinių publikacijų autorius žmogaus teisių ir laisvių, rinkimų teisės, šiuolaikinių valstybių vykdomosios valdžios ir konstitucinių Europos integracijos aspektų tematika.

Ryszard Balicki – PhD, assistant professor at the Chair of Constitutional Law at the University of Wrocław. Member of the National Electoral Commission. Author of many scientific publications on the issues of freedom and human rights, election law, the executive power of modern states, and the constitutional aspects of European integration.

Agnė Juškevičiūtė-Vilienė – teisės mokslų daktarė, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Viešosios teisės katedros asist. dr. Svarbiausi moksliniai interesai ir tyrimų sritys – konstitucinė teisė, žmogaus teisės ir laisvės, viešoji ūkinė teisė.

Agnė Juškevičiūtė-Vilienė – PhD, assistant of professor at the Faculty of Law at Vilnius University. Her main research interests include constitutional law, human rights and freedoms, and public economic law.